

PHILOSOPHY OF CULTURE

Наталія Ярмоліцька, к. філос. н.

Тетяна Соболь, к. філос. н.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Марина Москальчук, к. філос. н.

Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Україна

ГУМАНІЗМ: ЕВОЛЮЦІЯ СВІТОГЛЯДУ, ФІЛОСОФІЇ І ПРАКТИКИ (ФІЛОСОФСЬКО- АНТРОПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Nataliia Yarmolitska, PhD in Philosophy

Tetiana Sobol, PhD in Philosophy

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Maryna Moskalchuk, PhD in Philosophy

National Pedagogical Dragomanov University, Ukraine

HUMANISM: THE EVOLUTION OF WORLDVIEW, PHILOSOPHY AND PRACTICE (PHILOSOPHICAL AND ANTHROPOLOGICAL ASPECT)

In the article various approaches to understanding humanism (from the origins to its present state) are considered and analyzed. On this basis, it was concluded that humanism is a desire for humaneness, for creation of decent living conditions, for personality identification and person's awareness of his or her ability of thinking about his/her role in the world, essence and purpose, the meaning and purpose of his/her existence. In the philosophical and anthropological aspect, secular humanism was investigated and determined that it synthesizes different views that contain such main components as: human freedom, the ethics of the future and the scientific picture of the world. On the basis of the conducted analysis was substantiated and established that the philosophical and anthropological dimension of contemporary humanism opens up a new aspect of the study and allows (in the form that is different from the traditional views) to consider the process of development of the humanistic thought in contemporary secular humanism.

Keywords: humanism, secular humanism, philosophical and anthropological dimension, ethics of the future, ethics of humanist.

Проблематика гуманізму є багатогранною та багатоаспектною. Пройшовши довгий історичний шлях розвитку та формування й увібравши в себе величезне різноманіття концепцій та принципів, в яких значна увага приділяється проблемі буття людини, її місця та положення у світі, гуманізм продовжує розширювати межі своєї функціональності. Нині гуманізм – це найважливіша складова розвитку культури, формування суспільних відносин, визначення людиною свого ставлення до світу і пристосування до навколишнього середовища. Орієнтуючись на наукову картину світу й поєднуючи в собі систему цінностей, світогляд, стиль мислення та пізнання він залишається актуальним, долучаючись до найбільш істотних сфер духовного життя суспільства.

Проведене дослідження допоможе поглибити розуміння специфіки розвитку гуманізму, дозволить створити передумови для подальшого вивчення проблем сучасного світського гуманізму в філософсько-антропологічному аспекті.

Реалізація поставленого завдання можлива на основі залучення результатів досліджень західноєвропейських і вітчизняних представників філософської антропології, на основі теоретичної

реконструкції їхніх ідей, а ґрунтовний аналіз їх поглядів дасть можливість під іншим кутом зору поглянути та переосмислити актуальні в наш час питання розвитку національної української культури, суспільної свідомості та філософської антропологічної думки загалом.

До проблем гуманізму звертались мислителі різних часів. Так за доби античності проблеми гуманізму зосереджувались на бутті людини (Платон, Аристотель, Цицерон), у Середньовіччі вони набувають релігійного забарвлення (Фома Аквінський, Микола Кузанський, Оріген), Новий час привносить у проблеми гуманізму наукову спрямованість (Ф. Бекон, Т. Гоббс, А. Коллінз, Б. Спіноза, Д. Юм). Поступово увага вчених зосереджується на проблемах буття людини, її внутрішньому світі, пізнавальних здібностях (А. Бергсон, І. Кант, Ф. Ніцше, П. Фейєрабенд), на психології людини (А. Маслоу, В. Франкл, З. Фройд, Е. Фромм і К. Юнг). На початку ХХ ст. буття людини стає темою досліджень екзистенціалістів (М. Бубер, М. Гайдеггер, А. Камю, С. К'єркегор, Х. Ортега-і-Гассет, Ж.-П. Сартр, К. Ясперс та ін.). Проблеми гуманізму в Україні набувають свого поширення в кінці ХХ на початку ХХІ ст. Гуманізм стає предметом роздумів вітчизняних вчених (Є. Андрос, М. Булатов, Й. Гах, Е. Давиденко, В. Горський, Г. Кизима, В. Лях, О. Соболев, В. Пазенок, К. Райда та ін.).

Слід зазначити, що гуманізм як духовно-культурне явище має тривалу історію свого становлення та розвитку. Так, зачатки гуманістичних ідей можна знайти у творчості мислителів Стародавньої Індії, Єгипту, Китаю, Греції, Риму, де вони проявляються у різних формах духовної культури, філософських вчень, які були спрямовані на людину, її духовність. В даному відношенні можна стверджувати, що одним з перших ідей та принципів гуманізму сформулював давньокитайський мислитель Конфуцій. У своїх соціально-моральних поглядах він виходив з того, що основою взаємин між людьми та управління ними мають бути добродійність і доброчесність. Вищим їх проявом є людинолюбство (жень) – гуманність, що означає бачити людину, мати любов до людей. Як така, вона характеризується шанобливістю, великодушністю, правдивістю, милостивістю, сприяючи тому, щоб допомогти іншим досягти того, чого хотів би для себе, чого не хочеш для себе не роби іншим. Розвиток суспільства, вдосконалення людини Конфуцій пов'язував з розвитком освіти, критерієм яких має бути: помічати необхідне у діях і використовувати на практиці отримане знання, де вчитись і не роздумувати – даремна втрата часу, не роздумувати і не вчитись – згубно. Головну увагу він звертав на людську особистість, на виховання людини в дусі поваги до оточуючого середовища та суспільства, де особистість є особистістю не «для себе», а для суспільства, держави, яка має забезпечити людині гідні умови існування.

В європейську соціо-культурну традицію термін «гуманізм» було введено Цицероном як ідеал освіти знатних римлян, змістом якої було виховання людей через освіту по грецьким зразкам. Сам термін *humanitas* – людяність, людство досить часто Цицероном використовувався у значенні «вища освіта», «духовна культура» як обов'язковий для знаті спосіб життя. Пізніше, під впливом стоїцизму гуманізм все більше набував значення розумної людської поведінки по відношенню до інших людей незалежно від рівня їх освіченості. Заслуга Цицерона полягає і в тому, що завдяки своїм промова, риторичним і філософським творам він став творцем латинської художньої прози, яка водночас знайомила з грецькою філософією не тільки своїх сучасників, але й потомків у середньовіччі та нові часи, що було високо оцінено як світськими, так і християнськими авторами – Лактацієм, Ієронімом, Августином. Більш того, на цій основі Боецієм була розроблена культурно-освітня програма *studia humanitatis* з її розподілом наук на *trivium* (діалектика, логіка, риторика) та *quadrivium* (арифметика, астрономія, геометрія, музика), яка проіснувала до кінця ХVІІ ст., знайшовши своє втілення і в Києво-Могилянській академії.

При всіх зверненнях до проблеми людини формування гуманізму, як духовно-культурного утворення починається з гуманізму доби Відродження – ренесансного гуманізму, видними представниками якого були Аліг'єрі Данте, Франческо Петрарка, Марселій Пуданський, Джованні Бокаччо, Лоренцо Вала, Марселіо Фічіно, Піко делла Мірандола, П'єтро Помпаначі та ін. Зародившись в Італії у ХІV ст. свого злету він досягає у ХV ст., знаходячи широке розповсюдження й в інших країнах, де його представниками стали Еразм Ротердамський (Голландія), Томас Мор (Англія), французький скептицизм Мішеля Монтеня та П'єра Сантеса. Умовою його формування виступило зростання ролі і значення міст як культурно-економічних центрів, де носіями ідеології Ренесансу стають вищі міські прошарки, міщани, монастирські та церковні інтелектуали, які не сприймали середньовічного теократизму та схоластичного типу вченості. В боротьбі із середньовічним теократизмом на перший план ними виносяться гуманістичні мотиви з переходом від теоцентризму до антропоцентризму, де при збереженні божественного головне відводиться

людському. Презирство до земного ества замінюється визнанням творчих здібностей людини, розуму, прагненням до земного щастя, де людина має виключне право на те, щоб творити свою особистість, своє існування власною волею, вільним і відповідним вибором. Реалізація людяності вбачалася ними в освоєнні досягнень культурного багатства минулого, що збуджувало інтерес до античної культурної спадщини, оволодіння багатством античної філософії.

Реалізація останнього здійснюється тим, що знову і по-новому відкриваються Платон та Аристотель, неоплатоніки, стоїки, епікурейці, Цицерон. Зокрема, невпинним збирачем творчої спадщини античності був Петрарка. Між іншим, не знаючи грецької мови він своїм коштом здійснив переклад і видання праць Гомера. Марселіо Фічіно переклав на латину всього Платона, праці Плотіна, Ямвліха, Порфирія, Прокла, заново переклав аеропагітику; Лоренцо Валла оживлює епікуреїзм з поверненням у філософську свідомість епохи забутий античний атомізм. Показово, що при всіх різноманітних орієнтаціях філософія минулого представниками ренесансного гуманізму розглядається в історичному плані як вільне осмислення з відмовою від готових і незмінних істин з наданням права особистості, що є істина. Це призводить до концепції двох істин з розмежуванням теології і філософії в межах якої ставиться вимога розвитку світської освіти, заперечення божественного походження держави, державної і папської влади Марселіном Пуданським та Лоренцо Валлою з його спростуванням так званого Константинового дару з посиленням на який римська церква обґрунтовувала свою владу з претензіями на всесвітнє панування.

До здобутків гуманізму Ренесансу слід віднести організацію нового типу культурно-освітніх закладів, прикладом яких стала Флорентійська академія відкрита у 1459 р. за сприяння глави Флорентійської республіки Козімо Медічі, шкіл типу «*viva moderna*» з розширеним викладанням гуманітарного кола знань – граматики, поезії, риторики, моральної філософії. Вимога ренесансного гуманізму права на досягнення істини особистістю, повернення «нехристиянського» Аристотеля П. Помпанаци сприяли підвищення інтересу до натурфілософії, розвитку наукового знання здобутками якого стали творчість М. Коперника, М. Кузанського, Б. Телезіо, Г. Галілея, Дж. Бруно, що готовили перехід до науки і філософії Нового часу.

Зазвичай, при всіх здобутках гуманізму Ренесансу буде неправильним його ідеалізація і не бачити його внутрішніх суперечностей. Зокрема, це проявляється в його аристократизмі та елітарності за яких гуманістичні ідеї моральності були призначені вищим соціальним колам і станам, які мали можливість отримувати освіту орієнтовану на світську науку на освіченість на противагу «вченому богослов'ю», що фактично привело поступово до його занепаду з наступом католицької реакції у XVI ст.

Говорячи за розповсюдження ренесансного гуманізму слід вказати на те, що його ідеї вже у XV ст. знаходять своє поширення, проявляючись у різних формах до початку XVIII ст. Справа в тому, що після руйнівних наслідків татаро-монгольської навали ситуація, вірніше соціально-економічне і культурне життя в Україні стабілізується з входженням українських земель, за винятком Галичини і Волині, які раніше відійшли до Польщі, до складу Великого Литовського Князівства. При цьому, на українських землях зберігаються давньоруські форми державності, права, мова, православне релігійне сповідання, які засвоюються литовськими князями з одночасним ослов'яненням самих литовців. Ситуація різко змінюється після об'єднання Литви і Польщі в єдину державу – Річ Посполиту. Проходить час і в Україні не залишається елементів давньоруської державності і права. Економіка, культура все підпорядковується польському праву і польському середовищу з насильницькою полонізацією та примусовим насадженням католицизму.

Між тим, не дивлячись на всі потрясіння розвиток України йде по висхідній. Колонізація нових земель, розвиток фільварочного господарства стимулюють зростання товарно-грошових відносин, звільнення міст від землі та перетворення їх в центри економічного та культурного життя. Отримання ними Магдебурського права забезпечує їх самоуправління, формування в них вищих інтелектуальних та середніх станів (міщани, проповідники, письменники, урядовці, службовці магістрату, тощо). Саме вони були зацікавлені в розвитку освіти, шкільництва, підвищення їх наукового рівня з прилученням до європейського культурно-освітнього поля. Цьому сприяло й те, що при відсутності вищих навчальних закладів в Україні українська молодь продовжувала своє навчання у польських та європейських університетах, де вони не тільки здобували вищу освіту, але й переймалися передовими гуманістичними ідеями, переносючи їх на рідний ґрунт.

Саме у вказаний спосіб починається розповсюдження раннього ренесансного гуманізму започаткованого Юрієм Дрогобичем і продовженого Павлом Русиним (Павло Кросневський (Русин із Кросна), Лукашем з Нового міста. В основі їх діяльності лежало звернення до науки, звеличування

сили знання та людського розуму, переклад та популяризація праць античних мислителів, істориків, видатних державних діячів як зразок для наслідування. В душі гуманізму та античної спадщини ними зверталась увага на реальне земне життя, де людина повинна мати право на свободу совісті та слідувати велінням власного розуму. При цьому заперечувалась не тільки зумовленість волею Божою і Божим промыслом життя людини, але й історичного процесу. Однак, слід визнати й те, що ранні українські гуманісти останніх десятиліть XV ст. все ж таки залишалися в межах елітарної течії з витонченою інтелектуальністю, наднаціональним і віросповідним характером, спрямованим на секуляризацію суспільної свідомості світської верхівки тогочасового суспільства.

На відміну від раннього ренесансного гуманізму XV ст. у XVI – на початку XVII ст. гуманізм в Україні набуває нових форм, розвиваючись на більш широкій соціальній основі, що пов'язано з появою нового соціального стану – козацтва. Як такий, він спрямовується на пробудження національної самосвідомості, формування національного патріотизму. Його носіями стали Станіслав Оріховський-Роксолан, Йосип Верещинський, Севастьян Кленович, Адам Чагровський, Симеон Пекалід (Пенкальський), Шимон Шимонович, Іван Домбровський, Касіян Сакович та ін. Погляди названих мислителів знайшли достатнє висвітлення як у науково-дослідницькій, так і в навчально-освітній літературі. Зазначимо, що головною їх заслугою стало переорієнтування філософської думки від богопізнання до пізнання людини з визнанням її самоцінності (Ст. Оріховський-Роксолан, К. Сакович), а саме головне спрямованості їх поглядів на національний патріотизм, національно-етнічну самосвідомість, спрямованих на благо свого народу, політичних свобод, справедливості з метою усвідомлення себе у світі, вони прагнули утвердити гідність і рівноправність українського народу серед інших народів.

Щоб не повертатися до питання про сутність українського філософського гуманізму наведемо погляди сучасного вітчизняного вченого В. Ільїна, який в супереч існуючим класифікаціям українського гуманізму визначав три етапи його розвитку: «1) з XV ст. до середини XVI ст. – засвоєння та розвиток ідей західноєвропейського гуманізму; 2) з другої половини XVI ст. до першої половини XVII ст. – становлення принципів сенсуалістично-персоналістської змістовності українського гуманізму; 3) з другої половини XVII ст. до другої половини XIX ст. – формування та розвиток концепцій екзистенційного кордоцентризму як особливої форми вітчизняного філософського гуманізму»¹.

Занепад ренесансного гуманізму у XVI ст. не означає зникнення його з поля зору філософів. Навпаки, суспільні потрясіння спонукали вчених задуматись над долею людини і людства. Достатньо дієвим етапом у встановленні гуманізму стало XIX ст., в якому вперше був використаний термін «гуманізм», як певний погляд на життя і власну філософію (який сьогодні отримав більш широке визначення). З таким розумінням сутності гуманізму у XIX ст. виступив датський філософ Габріель Сибберен у книзі «Про гуманізм» (1858). На початку XX ст. британський філософ-прагматист Фердинанд Каннінг Скотт Шиллер у працях «Гуманізм» (1903) та «Дослідження гуманізму» (1907) назвав свій прагматизм «гуманізмом», з якого слідує, що пізнання є продуктом «людської активності», яку здатен відтворити тільки «людський елемент» реальності, що залежить лише від людських дій².

Слід зазначити, що на початку XX ст. головним кроком для встановлення ідей, принципів і поширення гуманізму в суспільстві слугувало виникнення гуманістичних спільнот. Наразі такі перші незалежні організації почали утворюватись у 1929 р. в США (Перше гуманістичне суспільство Нью-Йорка, Голлівудське гуманістичне суспільство). У 30-х рр. XX ст. Чикаго вважався центром американського гуманізму, в якому засновується перший гуманістичний журнал «Новий гуманіст», завдяки якому була підготовлена основа для створення Першого Гуманістичного маніфесту (1933 р.)³.

Гуманістичні ідеї в 30-40-х рр. XX ст. активно поширюються і в інших країнах, так в Голландії створюється організація під назвою «Гуманітас», яка згодом перетворюється

¹ Ільїн, В.В. (2000). *Український філософський гуманізм: контамінація раціонального та ірраціонального*: автореф. дис. ... д-ра філос. наук: спец. 09.00.05 «Історія філософії». Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

² Schiller, F.C.S. (1907). *Studies in humanism*. London.: MACMILLAND AND CO, Limited. New York: THE MACMILLAND COMPANY.

³ Гуманістический манифест I. *Российское гуманистическое общество*. <<http://www.humanism.ru/documents/77-gm1.html>>.

у сформований Гуманістичний союз. На початку 50-х років ХХ ст. відбувається міжнародне поширення гуманізму. Так у 1952 р. в Амстердамі засновується сім національних етичних і гуманістичних організацій: Голландська гуманістична ліга, Бельгійська гуманістична ліга, Австрійська етична спільнота, Британський етичний союз, Американський етичний союз, Американська гуманістична асоціація та Індійський радикальний гуманістичний рух та Міжнародний етичний і гуманістичний союз, які співпрацюють з такими організаціями, як ООН, ЮНЕСКО і ЮНІСЕФ, які обговорюють питання навколишнього середовища, економіки, соціальних та культурних прав.

Що стосується світського гуманізму, то поширення та чітке встановлення меж його діяльності та функціонування відбувається після Другої світової війни, коли гостро постало питання становлення ідей демократії, громадянських свобод, законності та правопорядку поряд з розвитком знання, культури й техніки. Саме тоді й починають утворюватись організації, які цікавились даним видом гуманізму. Вони інтенсивно друкуються і випускають книги та журнали, які пропагують світський гуманізм. У 1980 р. створюється міжнародна організація – Рада по демократичному і світському гуманізму, яка у 1996 р. отримує назву Рада по світському гуманізму і видає журнал «Вільне дослідження» та «Філо: журнал спільнота гуманістичних філософів». На базі цієї організації в 1983 р. було створено Міжнародну академію гуманізму.

Загалом, з розвитком і розповсюдженням гуманізму постає необхідним осмислення його ідей і принципів та шляхів їх практичної реалізації, що відбилися у його різних визначеннях. Так, у «Філософському словнику» гуманізм визначається, як сукупність поглядів, які виражають повагу до гідності та прав людини, цінність її як особистості, піклування про благо людей та їх всебічний розвиток, створення сприятливих умов суспільного життя. Більш розширеним визначення гуманізму дається на сайті Російського гуманістичного суспільства, де гуманізм розглядається як «світогляд, в центрі якого є людина, як вища та пріоритетна по відношенню до себе цінність, але рівноправна в ряду інших фундаментальних цінностей – суспільства, тваринного світу і космосу»¹. У Міжнародному гуманістичному союзі гуманізм розглядається, як демократична та етична життєва позиція відповідно до якої людські істоти мають право та обов'язки визначати сенс і форму свого життя. Близьке до наведеного вище визначення гуманізму дається Американською асоціацією гуманістів, де він розуміється як «прогресивна життєва позиція, яка без допомоги віри у надприродне стверджує нашу здатність та обов'язок вести етичний образ життя в цілях самореалізації й у прагненні принести більше блага людству»².

Оскільки мова зайшла про спрямованість гуманізму на «привнесення більшого блага людству», а не його самовдосконалення варто врахувати той момент, на який вказував Ж.-П. Сартр у своїй доповіді на папську енцикліку 1954 р. про заборону екзистенціалізму як шкідливого для гуманізму. З приводу цієї енцикліки Ж.-П. Сартр зазначав, що слово «гуманізм» має різні сенси. Під гуманізмом можна розуміти як теорію, яка розглядає людину, як ціль та вищу цінність. Такий гуманізм філософ вважав абсурдним, оскільки екзистенціалізм ніколи не розглядав людину як ціль тому, що людина завжди незавершена і ми не повинні думати, що є якесь людство, якому можна поклонятись. Культ людства приводить до замкнутого гуманізму і фашизму. І такий гуманізм нам не потрібен, адже «гуманізм можна розуміти й в іншому сенсі. Людина знаходиться поза самою себе. Саме проєктуючи себе і втрачаючи себе зовні, вона існує як людина...»³.

Найбільш повну характеристику гуманізму ми знаходимо у творчому доробку сучасного гуманіста Фреда Едвордса. В одній із статей «Що є гуманізм?» він, з'ясовуючи природу гуманізму і співставляючи релігійний та секулярний гуманізм, доходить наступних висновків: гуманізм – це одна із філософій для людей, які думають за себе; гуманізм – це філософія, яка сфокусована на людських засобах для розуміння реальності; гуманізм – це філософія мислення та науки у прагненні до знання; гуманізм, філософія – тут і зараз (гуманіст розглядає людські цінності, які мають сенс в контексті людського життя); гуманізм – це філософія співчуття (етика гуманіста пов'язана з людськими потребами та намаганням знайти їх вирішення); гуманізм є реалістичною філософією; гуманізм є невіддільним від сучасної науки; гуманізм пов'язаний з освіченим

¹ Гуманизм в России. *Сайт Росийского гуманистического общества*. <<http://www.humanism.ru/biblioteka/83-about1/426-humanism.html>>.

² American Humanist Association. *Secular Government*. <<http://americanhumanist.org/>>.

³ Сартр, Ж.-П. (1989). *Экзистенциализм – это гуманизм. Сумерки богов*. Москва: Политиздат, 319-344. <<http://www.psylib.org.ua/books/sartr01/index.htm>>.

соціальним мисленням (гуманісти є прихильниками цивільної свободи, людського права, церковно-державного поділу, поширення участі демократії на всі сфери життя); гуманізм існує в гармонії разом з новітніми відкриттями в технології (гуманісти готові взяти участь у нових наукових і технологічних відкриттях з метою здійснення морального впливу на ці революційні зміни, що відбуваються, особливо це стосується інтересів захисту навколишнього середовища)¹.

Наведене засвідчує, що за Ф. Едвордсом гуманізм – це філософія, любов до життя, в якому гуманісти несуть відповідальність за життя і не полишають пошуків нового знання. Вони вивчають нові можливості, та шукають відповіді на питання, які стосуються життя й неймовірно задоволені тим, що мають можливість вільного доступу до самого пошуку і до вільних відкриттів, які в результаті отримують. Якщо людина обирає шлях гуманіста то це є її власний вибір, який вона просто сприймає разом з ідеями².

В праці «Гуманістична філософія в перспективі» Ф. Едвордс намагається донести до читача суть гуманізму та пояснити, як ці ідеї впливатимуть на людство в майбутньому. Для свого тлумачення він виокремлює вісім основних принципів, які характеризують гуманістичну філософію. По-перше, – зауважує Ф. Едвордс, – гуманісти вважають себе індивідуальностями. Маючи певну свободу в дослідженні гуманіст не дотримується будь-якої доктрини чи певного набору вірувань для прийняття своїх рішень, а навпаки, він несе відповідальність сам за свої рішення та висновки. Шляхом такого вільного дослідження й отримується нове знання та нові шляхи. По-друге, гуманісти мають обґрунтовані рішення. Це означає, що наш досвід дає нам підходи, які іноді бувають неадекватними і дуже часто контрпродуктивними для того, щоб реалізувати людські цілі. Втім, якщо гуманіст буде використовувати авторитетність і владну віру самостійно, доказуючи свої ідеї та знання, то в результаті він отримає надійне розуміння світу й зможе зробити власний вибір³.

За третьою характеристикою розуміння гуманістом світу базується на тому, що він сприймає все на основі своєї свідомості та розуму. Тобто, що всі факти та інформація, яку гуманісти отримують, мають нести не трансцендентний чи релігійний характер, а навпаки бути приземленими. У результаті ми отримуємо таке знання, яке буде відповідати людському розумінню і перевірці. По-четверте, гуманісти використовують критичність до знання. Таким чином, щоб отримати надійне знання гуманіст повинен перевіряти свої ідеї відповідно до реальності й у результаті отримує достатньо виважене знання. П'ята характеристика стосується того, що людське знання не є досконалим. Справа в тому, щоб мати надійне знання про світ ми повинні завжди перевіряти отримані факти та погоджувати їх із попередньою інформацією. За шостим пунктом Ф. Едвордс визначає, що гуманісти підтримують те, що людські цінності мають сенс тільки в контексті людського життя. Адже саме у фізичному світі, а не в потойбічному, формується наша етична база тоді, як у цьому світі існує фізичний, емоційний, психологічний та інші контакти за допомогою яких виробляються етичні цінності. Відповідно до цього сьомою характеристикою є те, що етичні рішення та ідеали в людських потребах є протилежними до потреб та інтересів, які передбачаються божественністю чи трансцендентною силою. Це означає, що етична цінність, яка надається людині з вибором і те, як вона впливає на її життя й визначає власну індивідуальність і можливість самостійно приймати остаточні рішення. Восьма характеристика – етика гуманіста, яка відбувається в існуючому контексті, а не в ідеальному. Ця теза пояснює те, що зробивши моральний вибір людина, тим самим проходить через обмірковування, старанно збирає інформацію про певну ситуацію й обережно розглядає безпосередні та майбутні результати, зважуючи всі альтернативи. Це означає, що людина завжди має вибір – обрати зло чи добро⁴.

Щодо досліджень проблем гуманізму в Україні, то вони набувають актуальності й поширення в кінці XX на початку XXI ст. Так вітчизняні вчені в праці «Гуманізм: сучасні інтерпретації та перспективи» достатньо чітко визначили основні характеристики сучасного гуманізму зазначивши, що зазвичай причини виникнення та розвитку знання досліджувались переважно в сфері науки та філософії, але такий феноменом, як «знання» в сучасному складному та суперечливому світі, не міг обійти увагою гуманізму, особливо в його сучасному секулярному (світському) напрямку. У 50-60 рр. XX ст. відбувається переосмислення ідей гуманізму, в результаті чого сформувалось

¹ Fred Edwards. The Humanism Philosophy in Perspective. <http://americanhumanist.org/humanism/the_humanist_philosophy_in_perspective>.

² Fred Edwards. What is Humanism. <http://americanhumanist.org/humanism/what_is_humanism>.

³ Fred Edwards. What is Humanism. <http://americanhumanist.org/humanism/what_is_humanism>.

⁴ Edwards, F. What is Humanism. <http://americanhumanist.org/humanism/what_is_humanism>.

утворення новітньої течії гуманізму, під назвою «новий гуманізм», який надав нове визначення людини яке відповідає сучасним реаліям світу. Дослідження в цьому напрямку дали можливість по-новому зрозуміти уявлення про людину визначивши, що нова людина – це практична, діяльна особа, яка для досягнення своєї мети, намагається покращити власне життя, спрямовуючи свої зусилля на поліпшення існуючого світу та інших людей.

Таким чином, реконструкція поглядів про сутність гуманізму є свідченням того, що гуманізм – це прагнення до людяності, до створення умов гідного для людини життя. Він починається тоді, коли людина розмірковує про саму себе, про свою роль у світі, про свою сутність і призначення, про смисл і мету свого існування. Гуманізм відстоює вільне дослідження, яке не ставить дослідника у його науковій діяльності в певні наукові рамки, що веде до переваги в суспільстві демократичних цінностей. В майбутньому гуманізм зможе існувати пліч о пліч з новітніми відкриттями і здатен буде забезпечувати краще майбутнє для кожної людини. Гуманізм – це не просто сучасна філософія, а філософія майбутнього, завдяки ідеям і принципам якої кожна людина може змінити власне життя на краще з гармонізацією комунікацій з іншими людьми та оточуючим навколишнім середовищем.

References:

---

1. Плин, V.V. (2000). *Ukrainskyj filozofskyj gumanizm: kontaminacija racionalnogo ta irracionalnogo* [Ukrainian philosophical humanism: contamination of rational and irrational]: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja d-ra filos. nauk [the thesis for PhD degree in Philosophy]: spec. 09.00.05 «Istorija filosofii» [spec. 09.00.05 "History of Philosophy"]. Kyiv: Kyivskyj nacionalnyj universytet imeni Tarasa Shevchenka, 35. [in Ukrainian].
2. Schiller, F.C.S. (1907). *Studies in humanism*. London: MACMILLAND AND CO; New York: THE MACMILLAND COMPANY.
3. Gumanisticheskij manifest I [Humanistic Manifest I]. <<http://www.humanism.ru/documents/77-gm1.html>> (2017, October, 28). [in Russian].
4. Gumanizm v Rossii [Humanism in Russia]. <<http://www.humanism.ru/biblioteka/83-about1/426-humanism.html>> (2017, October, 28). [in Russian].
5. American Humanist Association. <<http://americanhumanist.org/>> (2017, October, 28).
6. Sartre, J.-P. (1989). Ekzistencializm – eto gumanizm [Existentialism is the humanism]. <<http://www.psylib.org.ua/books/sartr01/index.htm>> (2017, October, 28). [in Russian].
7. Edwards, F. The Humanism Philosophy in Perspective <http://americanhumanist.org/humanism/the_humanist_philosophy_in_perspective> (2017, October, 28).
8. Edwards, F. What is Humanism. <http://americanhumanist.org/humanism/what_is_humanism> (2017, October, 28).